

Györfffy István emlékezete¹

Elete 56. évében, íróasztala mellett, munka közben érte a halál 1939. október 4-ről 5-re virradó éjszaka. Ha élne, most töltötte volna be a 95. évet, s immár 40 éve halott. Amikor meghalt, megható nekrológok emlékeztek meg a jövőendő néprajzosokat nevelő tudósról, a néprajztudomány nagy alakjáról, a magyar néprajzi kutatás szervezőjéről, a muzeológusról, a táj- és népkutatás akkor már nagyon rossz szemmel nézett irányítójáról, *Illyés Gyula* szavait idézve mondhatjuk, hogy a polihisztorról. Pár év múlva (1942, 1943) gyűjteményes munkáinak két kötete látott napvilágot, a felszabadulás után főleg a nevét viselő népi kollégiumokkal kapcsolatban emlegették. Tudományos munkáinak példát mutató és a néprajzi kutatásban eligazító remekei nem kerültek újra nyomtatásban az ifjabb generáció kezébe. A mesélő kedvvel írt *Nagykunsági krónika* megjelent 1955-ben, 1956-ban *Fél Edit* sajtó alá rendezte *Matyó népviselet* című poszt-humusz munkáját, s azóta egy, a generációjához tartozó néprajztudósok (*Bátky Zsigmond*, *Viski Károly*) példamutató tudományos eredményeit összefoglaló előadásorozat (1974) kivételével ritkán foglalkoztunk jelentőségével.

Györfffy István Illyés Gyula tömör megállapításával: „A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.”

* * *

Akik személyesen is ismertük Györfffy Istvánt, bizonyítjuk, hogy *K. Kovács László* emlékezése nagyon igaz és fontos adalék az ő megértéséhez. „Velem való beszélgetések során többször kifejtette, kíváncsi, hogy mindegyik etnográfus a legnagyobb gonddal derítse fel, kicsoda ő, honnét, hogyan származtak a szülei? Mert aki tudja saját családjá történetét, az — mintegy személyesen — van jelen letűnt századok népi sorsában.” Ezt tartva szem előtt, foglalhatjuk össze Györfffy István életének és családjának rövid történetét.

1613-ban *Báthori Gábor* erdélyi fejedelem nemesítette meg a családot Szigeti előnévvel Györfffy György személyében. Az ő fia, János, *Krasznabéltekre* költözött, *Szatmár* megyébe, s unokája, János, abban a faluban bírói tisztséget viselt. János fia, *Györfffy Pál* a XVII. század végén *Nádudvarra* ment lakni, s ott gazdálkodott. Őt fia volt, *Közülük* a két fiatalabbik *fazekas* mesterséget tanult *Mezőtúron*. *Györfffy Sámuel* *Mezőtúrról* *Karcagra* nősült, s ez időtől fogva a családnak ez az ága ott élt. Fia *Ferenc*, a szerzett kis földön gazdálkodott és kitanulta a szűrszabó mesterséget is. A szűrszabó Györfffy Ferenc volt Györfffy István nagyapja, nagyanyja pedig *Keszi Hajdú Klára*. Mellettük nőtt fel a gyermek és beletanult ebbe a mesterségbe. A nagyszülők gyermekeiket taníttatták. Az idősebbik fiú, *Sándor*, el is végezte a debreceni kollégiumot, s bírósági tisztviselő lett. A fiatalabbik, *István*, a tudós édesapja a harmadik gimnáziumot félbehagyta, apja mesterségre adta, de sem a szűrszabó mesterségnél, sem a gazdálkodásnál nem tartott ki, írónki állást vállalt a városnál, s korán feleségül vette a kunmadarasi bíró leányát, *Agoston Mária*t. Házasságukból született Györfffy István és két húga: *Mária* és *Emília*. A házastársak elváltak, s a gyermekek nevelése az édesanya és a nagyszülők feladata lett.

Györfffy István 1884. február 11-én született *Karcagon*. Az elemi iskola elvégzése után a karcagi református gimnáziumba került, s az akkor ott lehetséges hat gimnáziumi osztályt elvégezte. Mivel a gazdálkodás és a tanyai élet elképzeléseit nem elégítette ki, gyalog felment *Késmárkra*, elvégezte a gimnázium két felső osztályát, s ott is érettségizett 1904. június 25-én. Vakációkban gyalog tette meg az utat *Karcagra* és vissza, közben figyelt és tanulmányozta a sok színű tájak népének életét és szokásait, ami tudományos pályájának kibontakozásában nagy segítséget jelentett később. Érettségi után a kolozsvári egyetemre iratkozott be természetrajz-földrajz tanári szakra, de emellett az Erdélyi Múzeum levéltárában is dolgozott. 1905-ben *Kolozsvárról* *Budapestre* jött, s beiratkozott a *Pázmány Péter* alapította egyetemre. Itt végezte el a bölcsészettudományi kart, doktorált 1910. június 26-án. Tanári oklevelének kelte 1911. március 14.

Mint tanár nem lépett a pedagógusok sorába, hanem már egyetemi hallgatóként 1905 szeptemberétől a *Néprajzi Múzeumban* volt kiségitő gyakornok. Itt folytatta munkáját az egyetem befejezése után is. 1909. január 14-én nevezték ki múzeumi gyakor-

¹ Születésének 95., halálának 40. évfordulója alkalmából.

noknak, 1912-ben múzeumi segédörnek. Az első világháború alatt katonai szolgálatot teljesített, s 1917. január 6-tól másfél évig kormány megbízásból Bukarestben szolgált. A háború után lépett elő múzeumi igazgatóorré. Közben 1918-ban, szeptember 2-tól 1919. január 21-ig a *Lénárt Jenő*-féle kisázsiai expedícióban vett részt. Mint a Néprajzi Múzeum igazgatóőre, a néprajzi gyűjtemény gazdagítását és rendszerezését tekintette fontos feladatának. Bejárta az egész országot, s óriási mennyiségű értéket mentett meg a pusztulástól. Közben tudományos munkálatokat végzett, s szaktanulmányait a folyóiratokban, s külön kötetben tette közzé. 1926-tól a közgazdasági egyetemen a néprajz tantárgyának előadója lett, 1929-től pedig ennek az egyetemnek magántanára. 1930-tól a Pázmány Péter tudományegyetemen a bölcsészeti karon mint megbízott előadó tartott néprajzi előadásokat. 1933-ban ennek az egyetemnek is magántanára lett, s 1934. július 27-én kinevezték a néprajztudomány nyilvános, rendes tanárának. 1938 októberétől haláláig (1939. október 5.) a Táj- és Népkutató Intézet igazgatója is volt, s megszervezte a népi származású diákok kollégiumát, amelyből a Györfly Kollégium, majd 1945-ben a Népi Kollégiumok sokasága nőtt ki.

* * *

A magyar nép ősi hagyományának legjobb ismerője, gyűjtője, számonkérője, számontartója és rendszerezője volt. A hagyomány nagy harcosa, a nemzeti művelődés néphagyományra építő megtervezője, aki műveiben halkán és csendesen, frázis nélkül tanúsította a legnagyobb ellenállást az idegen elnyomással és a fasizmussal szemben. Aki hitt a magyarság fenntartó hagyományában, annak nagy és egyetemes erejében, aki a velünk együtt élő népek hagyományait is a tudós lelkiismeretességével tanulmányozta és összetartozását bizonyította. Aki az ezredév alatt különbözőképpen keveredett hagyományok között rendet tartott, világosságot derített, s minél alaposabb kutatásra ösztönzött.

Akik ismertek, hamar tisztelői sorába léptek, mert a látszólag zárkózott tudós tudományát és lelkesedését percekben belül át tudta sugározni a vele szemben ülő, vagy vele együtt dolgozó tudósba, tanítványba. Bölcs mosolya, fáradhatatlanul kutató kedve mindenkit munkára serkentett, s lelkiismereti kötelességének tartotta népünknek minél alaposabb és igazabb megismerését. Elsősorban a parasztság és a kismesterségek kutatását tartotta fontosnak, hogy alaposan megismerjük, mert róluk tudott legkevesebbet a korabeli magyar értelmiség, s a hivatalos állam pedig nem sokra becsülte az ősi hagyományokat őrző népet.

Első néprajzi cikke 1907-ben jelent meg a *Nagykunsági fejfákról*, utolsó munkája pedig *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* címen 1939-ben, halála esztendejében. Ez a munkája végrendeletnek számít a múltunkkal, népünkkel, s a néprajzzal foglalkozók számára, mert benne „élesen és keményen kikelt a magyarkodó, irredenta, gyűlölködő sovínizmus és a külsőséges magyarkodás ellen. Bátran és élesen szólt éppen azért, mert annyira szerette a magyar népet.” (*Ortutay Gyula*)

Alapvető tudományos munkákat írt a településtörténeiről: A feketekörösvölgyi magyarság települése (1913), Délbihar népesedési és nemzetiségi viszonyai (1916), Az alföldi kertés városok, Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény települése (1927); a hajdúk eredete témakörből. Vizsgálta a kunok, a hajdúk, a palócok, a matyók, a csángók és a nem magyar nyelvű hazai népek néprajzát és iránymutató eredményekkel gazdagította a reájuk vonatkozó ismereteinket. Legkedvesebb területei közé tartozott a magyar népi gazdálkodás. A Magyarság Néprajza tudományos összegezésében az addigi kutatást a saját eredményeivel gazdagítva foglalta össze, s kitért a gyűjtögetés, a vadászat, a halászat, az állattartás, a földművelés, a teherhordás és a közlekedés minden kérdésére. Ma is egyetlen enciklopédiája ezeknek az ismereteknek ez a monográfia.

Ebben a tudományos összegezésben a magyar népi viselet kutatásának eredményeit is mesterien foglalta össze, kitérve a hajviselet, a ruházatkodás, a fejrevaló, az alsó- és felsőruha, az öv és lábbeli, sőt a kesztyű használatára és történeti hagyományára is.

A magyar történeti néprajz egyik kezdeményezőjét tiszteli Györfly Istvánban. Különös örömmel és lelkesedéssel foglalkozott a népi építkezéssel, annak hasznos és művészi megoldásaival, a népi hímzésekkel, varrottásokkal, szöttekkel, vagy éppen a hímes tojás művészi szépségével.

A szilágysági hímzés, a járszági szücs-hímzés kedvelt témái voltak, de legalaposabban és legtisztelietreméltóbban a családi hagyományokból gyakorlatilag is jól ismert *szürkészítés* mesterségével és díszítésművészeivel foglalkozott. A *Magyar hímzések* eltervezett sorozatában első kötetként *A cifraszűr* című nagy monográfiáját tette közzé 1930-ban. Korának szakértői a legnagyobb tisztelettel és csodálattal bámulták meg

ennek a kötetnek tudományos alaposágát és gazdag, mindenre kiterjedő összefoglalását. A szürhímzést történeti fejlődésében és ennek az iparnak legaprólékosabb felkutatásával mutatta be. Illyés Gyula ezt a munkát így értékelte: „Előttöm fekszik vaskos, terjedelemre legnagyobb könyve, melyet a magyar népi himzésekről, a cifraszúrról írt. Bámulva nézem a rengeteg adathalmazt, a szorgos tudósi munkát, a tömésen pontos rajzot és színes ábrát. Micsoda föladat volt, mindezt összegyűjteni, lemásolni, rendszerbe foglalni. Véletlenül tudom, hogy e becses könyvet nemcsak írta, hanem majdnem ő nyomtatta is. Sokat adott arra, hogy a szűrők színes díszjeinek ábrái pontosak legyenek. Az ábrákat maga rajzolta köre, mert kitűnő rajzoló is volt. És olyan jó térképkészítő, akár egy mérnök. Hogy miért értett olyan bámulatosan sokat a szürkésítés minden csínja-bínjához? A tudományos szöveg egy odavetett mellékmondatában leled meg a feleletet. Szürszabó családból származott.”

A nép művészetével foglalkozva, az egyes darabokat vizsgálva, felfedezte a leleményes megoldásokat, a szerkesztési önállóságra való törekvést, a színezésben megformálódó lelkiséget, s a formák és díszítvények gazdagságában a szépség után vágyó nép művészi ösztönét. A díszítő kedv, a díszítés módja és alkalmazása feltárta előtte a nép művészi alkotó képességének belső rendszerét. Barátaival vallotta, hogy népünk himzóművésze természetes ábrázolásra nem törekszik, hanem mindig a lényegyet emeli ki, kevéssel tud sokat mondani, s a kívülálló számára is megsejtet valamit abból a hagyományos magatartásból, amelyet a nép őrzött és éltetett évszázadok óta. A nagyvilág nem arra kíváncsi, miként tudjuk a mások dolgait utánozni, hanem hogy miben tudjuk magunkat egyenrangúan és egyénien kifejezni.

Nemcsak nagy tudós volt, hanem bámulatosan nevelő is. Tanítványainak nagy száma bizonyosság erre, kik nemcsak a néprajztudománynak lettek munkásai, hanem szinte minden tudományban végeztek hivatásszerű munkát, s magatartásukban a tőle tanult szellemben terjesztették a magyar nép értékeinek megbecsülését. Elevenen él emlékezetünkben a kiskunhalasi, rábaközi, s más nagy közös tudományos kutatások alkalmával tanult igaz népmisérét, s nem győztük eléggé csodálni a szakmák legtávolabb eső kérdéseiben is tudományosan tájékozott szakismeretét.

Eleven tekintete, tempós nyugalma, csöndes szerénysége példamutató volt mindannyiunk számára. Fáradhatatlan munkabírás, mindig higgadt és meggondolt állásfoglalás, határozottság jellemezte. Bámulatos áttekintőképességével szinte évszázadok adatait tudta azonnal egységben láttatni. Harca is kész volt. Világos, őszinte, kendőzés nélkül tárgyilagos tudott lenni, de ha kellett, lelkes szavakkal formálta meg mondani-valóját, s mindenkit lelkesített. Írásaiban szabadult fel igazán, s társaságban, barátai és tisztelői között nyílt ki csodálatos lelke.

Ortutay Gyula írta róla: „... látszatra kényelmes életmódjával rengeteget dolgozott és alkotott. Egyéniségével maga köré vonzotta a hallgatók és barátok seregét; szemináriumi óráján láthattam, hogy hallgatói milyen szeretettel veszik körül, s tudom, hogy a Táj- és Népkutató Intézet nyári kutatóútjain az ő személye volt az összekötő és eleven kapcs a sokféle érdeklődésű munkatársak között.”

A legváltozatosabb témákat dolgozta fel kis cikkektől kezdve a legnagyobb monográfiaiig. „A leíró tanulmányoktól, cikkektől a monografikus könyvekig minden terület munkásságába tartozott, az értekező prózában, a művészi írói, novellisztikus megjelenítésben, a népszerűsítő közvetlen tárcáiban egyaránt otthonos volt. Sajátos közvetlenséget tudott teremni stílusával és fordulataival tudományos prózáján belül is az olvasóval... Az életben ismeretlen és idegen értelmiségi emberek környezetében elfogódott és hallgatag volt, szűk baráti és tanítványi társaságban, parasztközött felszabadult és élénk, nyilvános előadásban visszatartott viselkedésű, írásaiban azonban mindig elevenen és közvetlenül nyilatkozott” — vallja róla *Tálas István*.

Fia, a kiváló történész, *Györfly György* megfogalmazásával összegezzük munkásságának értékét, s ez megegyezik a szaktudomány értékelésével is: „Ha Györfly István emberi vonásait idézzük fel, alapvető benyomásunk, hogy kevés magyar ember élt, aki lelkileg olyan közönséget érzett a magyar néppel, s akit olyan erős érzelmi szálak fűztek a magyar földhöz, mint őt. Ha életművét vizsgálja bárki, előbb-utóbb rá kell jönnie, hogy kevés magyar tudós élt, akinek munkássága annyira összefonódott a magyar nép és a magyar föld kérdésével, mint az övé.”

Népünk szeretete és tisztelete hangját szerettem volna megszólaltatni, hiszen bizonyosak vagyunk benne, hogy „nőttön nő tiszta fénye, amint időben, térben távolodik”.

Molnár József

— Györfly István néhány gondolatát az 58. oldalon olvashatjuk.